

Ю. В. Мелякова, кандидат філософських наук, доцент

ВІД ІДЕНТИЧНОСТІ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ

У дослідженні порушується соціально-філософська, філософсько-правова і водночас антропологічна проблема особистісного визначення людей відкритого трансгресивного суспільства у національно-культурному, правовому, ідеологічному й ментальному планах. Політико-правова ситуація в сучасній Україні постає як дискурс, а іноді і конфлікт ідентичностей, як мультикультурність у межах однієї політичної нації. Глобалістична тенденція транснаціоналізації анулює культурний традиціоналізм, зокрема ті його форми, які не відповідають політичній кон'юнктурі, що ставить проблему органічної самоідентифікації індивідів і розуміння ними цінності права.

Ключові слова: національно-культурна ідентичність, мультикультуралізм, глобалізація, полікультурність, «ідентичність проти», конфлікт ідентичностей, праворозуміння.

Актуальність проблеми співвідношення національно-культурної ідентичності індивідів та їх праворозуміння переконливо доведена сьогодні не тільки війною в Україні, а й фактом симуляції ідентичності переважною частиною населення решти регіонів країни. Очевидно, що право не здатне впоратися зі своєю функцією незалежної примирювальної сторони, гарантуючої вільну ідентифікацію усім національним, етнічним, культурним та релігійним прошаркам суспільства. Складається ситуація, коли не право підлаштовується під реалії полікультуралізму, а навпаки, носії певних культур вимушені змінювати свою ідентичність заради набуття повноцінного правового статусу в суспільстві. Значної теоретичної актуальності набуває проблема взаємоузгодження постнекласичних цінностей, формальної раціональності демократії та особистісного егоцентризму із духовною ідентичністю й моральністю громадян.

Метою цієї статті є філософсько-правовий, соціально-філософський і антропологічний аналіз феномену національної і культурно-цивілізаційної ідентичності, зокрема постсучасних їх форм, а також доведення взаємовпливу ідентичності й праворозуміння в умовах радикальних соціальних трансформацій у вітчизняному суспільстві.

Аналіз публікацій. Питання національно-культурної, цивілізаційної та правової (громадянської) ідентичностей часто знаходять відгук у дослідженнях сучасних закордонних та вітчизняних вчених. Так, особливостям націо-

нальної ідентичності громадян сучасної Америки, Європи й скандинавських країн, ментальна зрілість яких була набута в умовах постіндустріального суспільства й глобалізму, присвячено роботи С. Хантінгтона, Ч. Тейлора, Р. Дарендорфа, М. Кастельса, П. Хіманена, Ю. Габермаса, Х. Арендт, В. Гьосле, Е. Гідденса та ін.

Проблемою національної ідентичності українців на шляху до розбудови нами громадянського суспільства займаються, зокрема, такі вчені Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, як Є. Бистрицький, О. Білий, Р. Зимовець, Р. Кобець, С. Лозниця та В. Лях. Свої нариси української ідентичності зробили Л. Нагорна, С. Дацюк, Л. Хашиєва, О. Астаф'єва, В. Малахов, Ю. Калиновський, А. Костенко тощо. Проте аналіз зв'язку та взаємообумовленості праворозуміння суб'єкта і його культурної ідентичності досі не отримав достатньої уваги у філософській традиції.

Виклад основного матеріалу. Пошук ідентичності українців на сучасному етапі розвитку є важливим чинником реалізації внутрішньодержавної стратегії. Одну із вирішальних ролей у процесі культурно-цивілізаційної ідентифікації суспільства, безумовно, відіграє політична еліта. Але від прямої ідентифікації більшості населення також великою мірою залежить політичний та соціально-економічний розвиток держави, стабільність, солідарність, стан примиреності й духовної еволюції суспільства.

Культурно-цивілізаційна ідентичність українців історично була і залишається різноманітною. Дискурс ідентичностей, що триває в українському суспільстві, спровокував суперечливі й досить непередбачувані наслідки. За розрахунками політтехнологів, національна ідея мала об'єднати спільноту у «дружбі проти» спільного ворога. Проте саме вона несподівано обернулася нарощуванням внутрішньої ворожнечі в державі, виявивши ціннісні суперечності між двома більш дрібними історико-культурними ідентичностями громадян – східно- і західноукраїнською.

Національно-культурна ідентичність включає в себе не тільки адміністративно-правовий компонент самовизнання в статусі члена певної громадянської спільноти. В наших вітчизняних реаліях вона включає в себе також право говорити рідною мовою і заборону говорити чужою («ворожою»). Українська національно-культурна ідентичність передбачає право шанувати своє минуле і водночас обов'язок зневажати традиції ворога; право самореалізуватись у творчості рідного мистецтва паралельно із ганьбою до здобутків мистецтва чужого. Так виглядає «ідентичність проти», яка стверджується зараз у свідомості українців – ідентичність у її негативному змісті. Саме цей сенс заборони постає перешкодою на шляху до глобалістичного мультикультуралізму.

Компромісний мультикультуралізм є одним зі специфічних виявів глобалізаційних процесів. Канадський філософ Ч. Тейлор розглядає його як ідею примату культурного розмаїття над етнокультурною гомогенністю держав [1]. Це ідея визнання самобутніх особливостей різноманітних культур, іншими словами – визнання демократичних прав їх представників. Проте апологізація в Україні цінностей європейської демократії, ідеологічного плюралізму й полікультурності зовсім не заважає політичній еліті насаджувати офіційні стандарти суспільної свідомості, ревно культивуючи «ідентичність проти». У ролі такої легальної ідентичності ангажується націоналізм. Ототожнена із антирадянською, національна ідея значно радикальніше винищує традиції недалекого минулого, ніж винищувала б їх справжня хвиля національно-культурного відродження. Нетерпимість і завзятість, з якими виконується на місцях закон про декомунізацію, не залишає сумнівів виключно у політичному сенсі поняття «нація».

Більш за все від стратегії диверсифікації суспільної свідомості страждають культура, мораль, людяність і без того травмована історична пам'ять українців. Офіційно-легальна ідентичність змушує людей, добровільно або із остраху, зректися девальвованих ідеалів і цінностей, знищити своє коріння, проклясти своє минуле і відчутти власну провину за нього. Проте, здається, знищення символів і атрибутів попередньої епохи ще не гарантує інтимного відчуття належності до історії та культури нації. Не варто сприймати радянську суспільну свідомість як альтернативу національній, адже вона мала і своє національно-культурне забарвлення. Радянський період не був відвертою прогалиною в історії генетичної нації українців, у її духовній традиції. Знуцання з непопулярної сьогодні епохи та її системи цінностей означає гноблення цілої генерації етнічних українців, провина яких лише у тому, що вони народилися півстоліття тому.

Логіка суперечності демонструє черговий парадокс історії: політика сили сьогоднішніх активістів нагадує за своїм характером відому політику «радянської» комуністів сторічної давнини. Самоідентифікація сучасних українців має партикулярний характер, адже виявляє досить дрібні спільноти й світогляди в межах нації. Проте не сам по собі факт мультикультуралізму є проблемою на шляху духовної та соціальної еволюції України. Скоріше сама національна ідея, що набула сьогодні функції ідеології та знаряддя політичного популізму, стає перешкодою для демократії та полікультурного виховання людини глобалізованого світу.

Розмірковуючи про природу демократії, Х. Арндт зазначає, що кожен має бути тотожний своєму інтересу і у такій якості зрозумілий, очевидний для інших – інакше в роботі демократичної машини можливі небажані ускладнення й збої [2, с. 263]. Якщо цінність – це те, в ім'я чого людина діє і живе, то інтерес являє собою всього лише спрямованість самого його життєвого

процесу, його домагання бути, бути оптимально і комфортно. Ринок відчуває потребу в «економічному егоїсті». Однак має бути в людському житті щось таке, що не вичерпується інтересом та прагненням суб'єкта до самоствердження. На егоїстичних установках суспільної свідомості, що передбачаються як даність, і ґрунтується «формальна раціональність». У межах моделі ринкової демократії масовий егоїзм виявляється станом не тільки бажаним, а й необхідним – свого роду загальним еквівалентом, не менш основоположним, ніж гроші. Саме егоїстичні прагнення – «прагнення кожного до власної користі» – за наявності певних «механізмів врівноваження» веде до «загального блага», як зазначає В. Гьосле [3, с. 137–138].

Вітчизняний філософ В. Малахов на підставі аналізу західних мислителів доходить висновку: природа демократії така, що отримавши у суспільній свідомості статус цінності, вона негайно починає зазіхати на роль цінності основоположної, виключної. Демократія як така не потребує цінностей, що перевершують її моральну міру [4, с. 56]. Однак філософ піддає подібні висновки критичній оцінці. Всупереч їм він наводить вислів одного із ідеологів 20-х років – лідера кадетської партії П. Новгородцева, який на порозі великих реформ писав: «Демократія є не шлях, а тільки роздоріжжя.., не досягнута мета, а прохідний пункт. Для того, щоб її досягнення стали на благо реальній людській спільноті, потребується ще вільне підкорення розбуджених нею сил певному вищому началу, що їх зобов'язуватиме, потребується відома висота моральної свідомості народу» [5, с. 548]. Тому уявляється малоімовірним, як зауважує В. Малахов, щоб шукану «висоту моральної свідомості» демократія, навіть сучасна, продукувала безпосередньо із себе [4, с. 58].

Отже, раціональний індивідуалізм не є достатнім ідеальним підґрунтям для справжнього демократичного, громадянського, гуманістичного суспільства, яке визнане за мету. Успіх політичної стратегії залежить від успіху самотутньої і свободної духовної ідентифікації кожної окремої людини, а також єдності певних традиційних груп. Із об'ємів індивідуального, автономного, раціонального та мережевого вектор культурного розвитку повертає нас до сфери свідомого співробітництва заради загального блага, дружньої причетності до творення спільної країни, світу, життя. При цьому подібні зусилля зовсім не обов'язково повинні віддавати ностальгічним поклонінням минулому.

Справжні цінності культури – це не те, що нам «диктує час», а те, що зараз потребує нашої співучасті, те, що загальнодосяжне й примирююче – смислотворююча основа буття. Що приваблює сьогодні у найбільш розвинутих демократіях Заходу – це саме їх культурна укоріненість. Тільки дієва причетність глибинним смислам культури здатна надати морального обґрунтування сучасним політико-правовим проектам. У значенні «філософського опору

Часу» В. Малахов навіть робить конкретну пропозицію: «розробка ідеї союзу демократії та культури» [4, с. 59].

Який же зв'язок між ідентичністю і праворозумінням? Ідентичність у даному випадку розуміється в значенні усвідомленості особою самої себе і, зокрема, себе як частини певного етосу, хроносу, культури; своїх особистих природних прав, реалізація яких робить її тим, хто вона є. Праворозуміння ж особи обумовлене її істотними уявленнями про справедливість та заборони, що закладені у її рідній культурі та історії, з якими вона себе ідентифікує. Праворозуміння ґрунтується на самому імперативі права як справедливості в тому сенсі, в якому ми особисто її розуміємо. Для вільної реалізації своєї самості, для задоволеності особистісних потреб у самовираженні, саморозвитку, духовній спільності з близькими особа вимагає захисту і гарантій свободи, очікуючи цього від права. Саме можливість вільної самоідентифікації особи дає їй уявлення про правову справедливість. І навпаки, розуміння особою права як цінності, як безумовного справедливого закону, повністю обумовлено успішною реалізацією цієї особою своєї культурної ідентичності.

Висновки. Інтегральні й глобалізаційні процеси безумовно трансформують традиційні форми ідентичності. У людей зникає відчуття причетності до певного архаїчного оточення, сталих, визначених та виправданих цінностей, настанов і орієнтирів. Глобалізація привносить інший вимір у процес пошуку ідентичності, надає ідентичності транснаціонального характеру. Ситуація невизначеності й відкритості постає як новий рівень свободи, однак відчужує людину від близьких їй моральних традицій та природних основ права, яких так бракує сучасній демократії. Що стосується України, постнекласичні тенденції в галузі аксіології та суспільної свідомості не надто обережно торкаються тутешньої правової реальності, зокрема сфери реалізації особистих прав людини, до якої належить і національно-культурна ідентифікація громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / Ч. Тейлор ; пер. з англ. Р. Й. Димерець ; ред. з комент. Е. Гутман. – К. : Альтерпрес, 2004. – 172 с.
2. Арндт Х. *Vita activa*, или О деятельной жизни / Х. Арндт ; пер. с нем. и англ. В. В. Бибухина. – СПб. : Алетей, 2000. – 444 с.
3. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі / В. Гьосле ; пер. з нім., післямова та примітки А. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2003. – 247 с.
4. Малахов В. Философия и время: Вектор сопротивления / В. Малахов // Вопросы философии. – 2011. – № 1. – С. 49–60.
5. Новгородцев П. И. Об общественном идеале / П. И. Новгородцев. – М. : УРСС, 1991. – 640 с.

6. Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2014. – 392 с.

ОТ ИДЕНТИЧНОСТИ К ПРАВОПОНИМАНИЮ

Мелякова Ю. В.

В данном исследовании затрагивается социально-философская, философско-правовая и в то же время антропологическая проблема личностного определения людей открытого трансгрессивного общества в национально-культурном, правовом, идеологическом и ментальном планах. Политико-правовая ситуация в современной Украине выступает как дискурс, а иногда и конфликт идентичностей, как мультикультурность в пределах одной политической нации. Глобалистическая тенденция транснационализации общества аннулирует любые признаки культурного традиционализма, в частности те его формы, которые не отвечают политической конъюнктуре. Данный факт создает проблему органичной самоидентификации индивидов и понимания ими ценности права.

Ключевые слова: *национально-культурная идентичность, мультикультурализм, глобализация, поликультурность, «идентичность против», конфликт идентичностей, правопонимание.*

FROM IDENTITIES TO UNDERSTANDING THE LAW

Melyakova J. V.

In this study addressed the socio-philosophical and philosophical-legal and, at the same time, the anthropological problem of personal definitions people transgressive open society in national, cultural, legal, ideological and mental planes. Political and legal situation in Ukraine serves as a discourse, and sometimes a conflict of identities, as variety of cultures within one political nation. The global trend of transnationalization of the society cancels any signs of cultural traditionalism, in particular those of its forms that do not meet the current political situation. This fact creates the problem of sustainable self-identification of individuals and their awareness of the value of the law.

Civilizational or cultural-national identity is regarded here as the self-awareness of human of his spiritual and mental essence and freedom its realization in society. A disappointing state of affairs in the field of human rights in Ukraine has a negative impact on the situation in the sphere of cultural identification of its citizens. The problem is the expression and protection of the subjects of ancestral spiritual values, respect for their roots, social history and language. Ideological reformism offers alternatives not on a par, contrary to the prevailing ideals. The general system of modern values doesn't leave a freedom of choice and freedom of conscience. Personal identification often leads to

axiological ambivalence of the consciousness of separate individuals, a utilitarian simulation of the values of other individuals, or marginalize others.

The value system of Western democracy is based on individual interests, their competition and opportunities meet. There is no place for sentimentality and nostalgia. However, one mercantile egoism is not sufficient for building a legal society. The basis of a legal society based on the principle of mutual recognition of the values of its members. Recognition should be understood not solely as the adoption of the interests and needs of the other; but as respect to his particular nature, tradition, identity, to his dignity and patrimony. Only this way of being can be considered legal. However, the law, with all their apparatus of violence can not guarantee mass mutual recognition of individuals in the multicultural space.

Today the prevailing trends of pragmatism, selfishness, individualism, formal rationality, superficial relationships do not find continuity with the previous experience of class solidarity, which is present in a significant proportion of the population. Society of mutual recognition is possible only on the basis of ownership of all of its members to public, common and universal core values of culture. Only a uniform cultural embeddedness (regardless of cultures), equivalence and interest of each individual member of a society guarantee legal moral base of legal society.

The self-identification of modern Ukrainians has a particular nature, as detect the private community and worldview within the same nation. However, the mere fact of multiculturalism is a problem in the way of spiritual and social evolution of Ukraine. Rather itself the national idea, which has become today the function of ideology and weapon of political populism, it becomes a hindrance to democracy and a multicultural upbringing of the person of globalized world.

The problem of identification of individuals multicultural modern nation States are very popular today in the world of philosophical literature. Her understanding and approaches to its solution are offered in the field of social philosophy, philosophy of culture, axiology, anthropology and deconstruction. Civilization identity of citizens, complicated wide integration processes in the world, in Ukrainian reality is compounded internal national and cultural differences and political transformations in the society as well. The majority of contemporary national philosophers are busy finding a solution to the problem of identifying Ukrainians in the Western models of social development. However, Ukrainian society has its own distinctive essential features, which forces us to reassess the actual post-nonclassical approaches against him. Humane way to solve the conflict of identities is certainly legal.

Traumatized historical memory of our people spontaneously differentiate regional features of its national identity, creating the threat of ideological conflict. The ideals of Western democracy and transnational identity is not enough for arrangement of a developed civil society with the priority of the law and massive credibility. In turn, the law offers mechanisms of regulation of processes in the sphere of public consciousness, which also have not success. Thus, the relationship of identity and understanding of the law is to date is not effective, however, obvious.

Key words: *national-cultural identity, multiculturalism, globalization, «identity against», a conflict of identities, understanding of law.*

